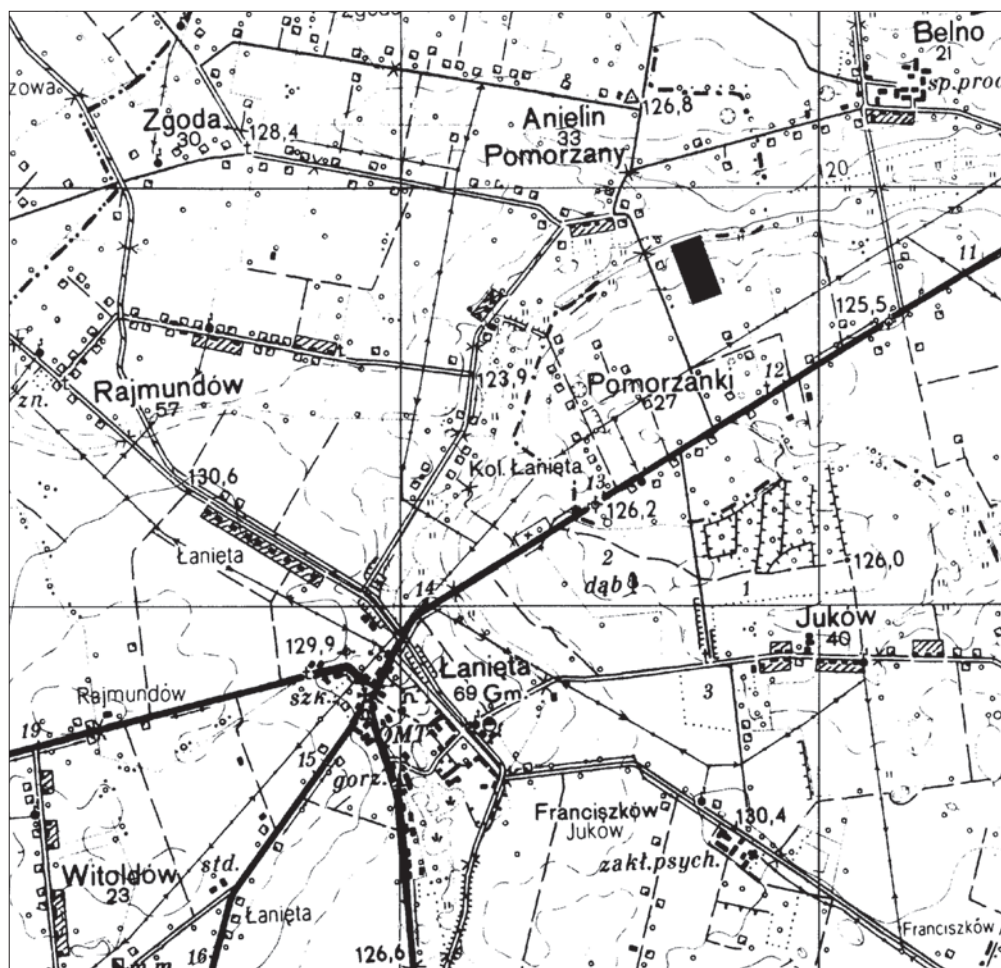

Witold Świątosławski

Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych stanowiska Pomorzanki 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie, w latach 2004-2005

Ratownicze prace archeologiczne na stanowisku Pomorzanki 4 (nr 4 na linii autostrady A-1), gm. Gostynin, pow. gostyniński, woj. mazowieckie, przeprowadzono w trakcie dwóch sezonów badawczych w latach 2004 (od 29 czerwca do 3 listopada) i 2005 (od 25 lipca do 2 września). Wykonano je na zlecenie i z funduszy Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad za pośrednictwem Fundacji Imienia Profesora Konrada

Jażdzewskiego. Badania zrealizowały zespoły pracowników Oddziału w Łodzi Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. W pracach terenowych uczestniczyli: mgr mgr W. Dudak, K. Gawlik, R. Herman, T. Kurasiński, K. Skóra, P. Strzyż. Finalne opracowanie dokumentacji rysunkowych i fotograficznych wykonały mgr mgr J. Wojtyła-Janiak i mgr E. Wtorkiewicz-Marosik. Analizę materiałów ceramicznych wykonała

Ryc. 1. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Lokalizacja stanowiska (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Fig. 1. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Location of the site (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 2. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Widok ogólny. Na pierwszym planie stanowisko Pomorzanki 4, na drugim Pomorzany 1-2 (fot. W. Stępień)

Fig. 2. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. General view. In the foreground is Pomorzanki site 4, and in the background is Pomorzany site 1-2 (photo by W. Stępień)

dr M. Żemigala. Merytoryczną opiekę sprawował autor.

Stanowisko zlokalizowane jest na pograniczu Kotliny Płockiej i Pojezierza Kujawskiego. W ujęciu historycznym jest to południowa częśći ziemi gostynińskiej, pograniczna strefa zachodniego Mazowsza. Obecnie zajmuje część pól uprawnych i łąk pomiędzy zabudowaniami wsi Pomorzanki i małym ciekim, początkiem rzeki Skrwy (Ryc. 1, 2). Teren jest niezabudowany, wykorzystywany rolniczo. Gleba jest średniourodajna, piaszczysto-gliniasta, o dużej kamienistości.

Przed szerokopłaszczyznowymi pracami badawczymi zrealizowanymi w latach 2004 i 2005 na stanowisku wykonano w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. rekonesans powierzchniowy, przeprowadzony podczas prac zmierzających do ustalenia listy stanowisk archeologicznych, przeznaczonych do badań stacjonarnych, poprzedzających budowę autostrady A-1. Wytyczono wówczas 4 wykopy sondażowe o wymiarach 15 × 1,5 m. Odkryto w nich dwa obiekty z materiałem zabytkowym:

2 fragmenty ceramiki kultury przeworskiej, 3 grudki popely z odciskami roślin oraz ok. 140 ułamków naczyń z XIV-XVI w.

W trakcie dwóch sezonów, stosując metodę szeroko-płaszczyznową, zbadano obszar o łącznej powierzchni 187 arów, odsłaniając 818 obiektów, z których jedynie ok. 20% zawierało materiały zabytkowe pozwalające datować je na: epokę brązu, okres lateński, późne średniowiecze i czasy nowożytne (Ryc. 3).

■ PRADZIEJE

Bardzo skromne były najstarsze ślady obecności człowieka na badanym terenie. W kilku tylko obiektach znaleziono nieliczne, bardzo zniszczone i rozdrobnione ułamki pradziejowej ceramiki. W pojedynczych jamach odkryto małe fragmenty naczyń kultury trzcinieckiej (obiekt 245) oraz kultury lużyckiej z epoki brązu (obiekt 249), natomiast w czterech paleniskach i dwóch jamach ułamki ceramiki z okresu lateńskiego.

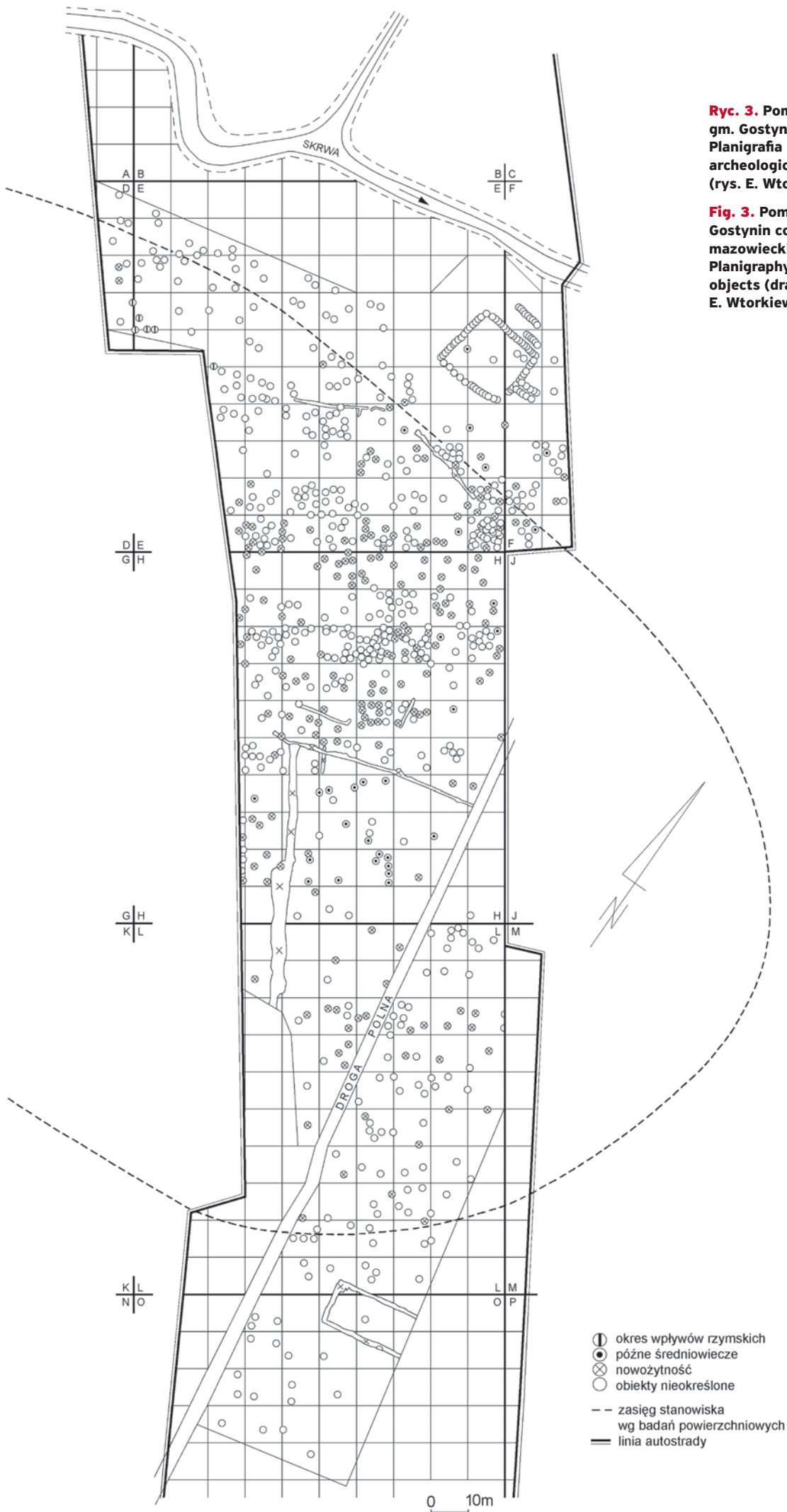
Wszystkie obiekty pradziejowe wystąpiły w północno-zachodniej części badanego obszaru.

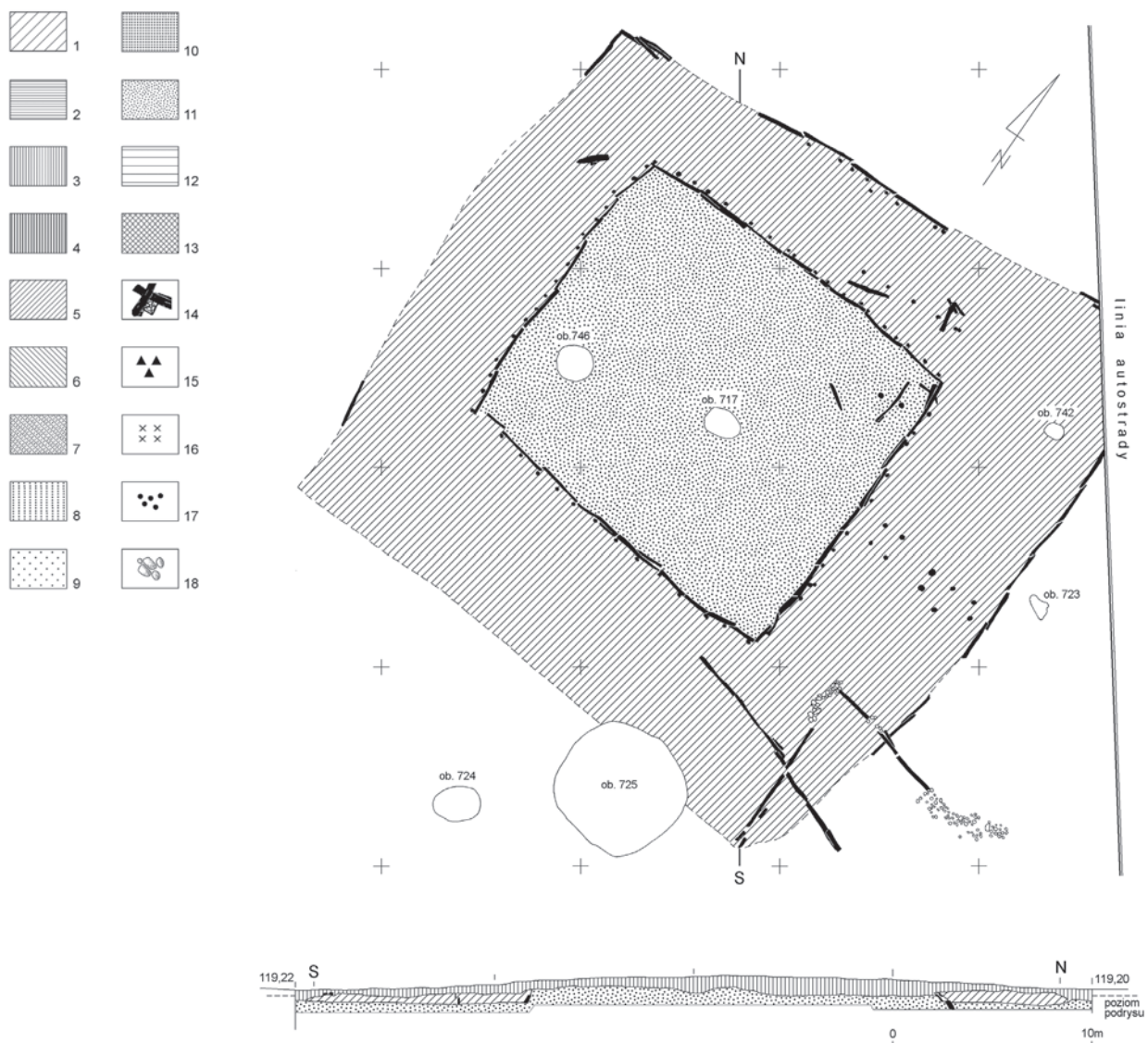
■ PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE

W północno-wschodniej części stanowiska, w odległości kilkudziesięciu metrów od rzeki Skrwy, odkryto podstawę nasypu ziemnego pierwotnie otoczonego fosą, będącą pozostałością kopca zniwelowanego

Ryc. 3. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Planigrafia obiektów archeologicznych (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Fig. 3. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Planigraphy of archaeological objects (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 5. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Podstawa oszalowanego nasypu ziemnego i jego bezpośredniego otoczenia (fot. W. Stępień)

Fig. 5. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Foundation of the earth embankment and its nearest surroundings (photo by W. Stępień)

Ryc. 6. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Fragment szalunku podstawy nasypu (fot. IAiE PAN, Łódź)

Fig. 6. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Fragment of the planking of the embankment foundation (photo IAiE PAN, Łódź)

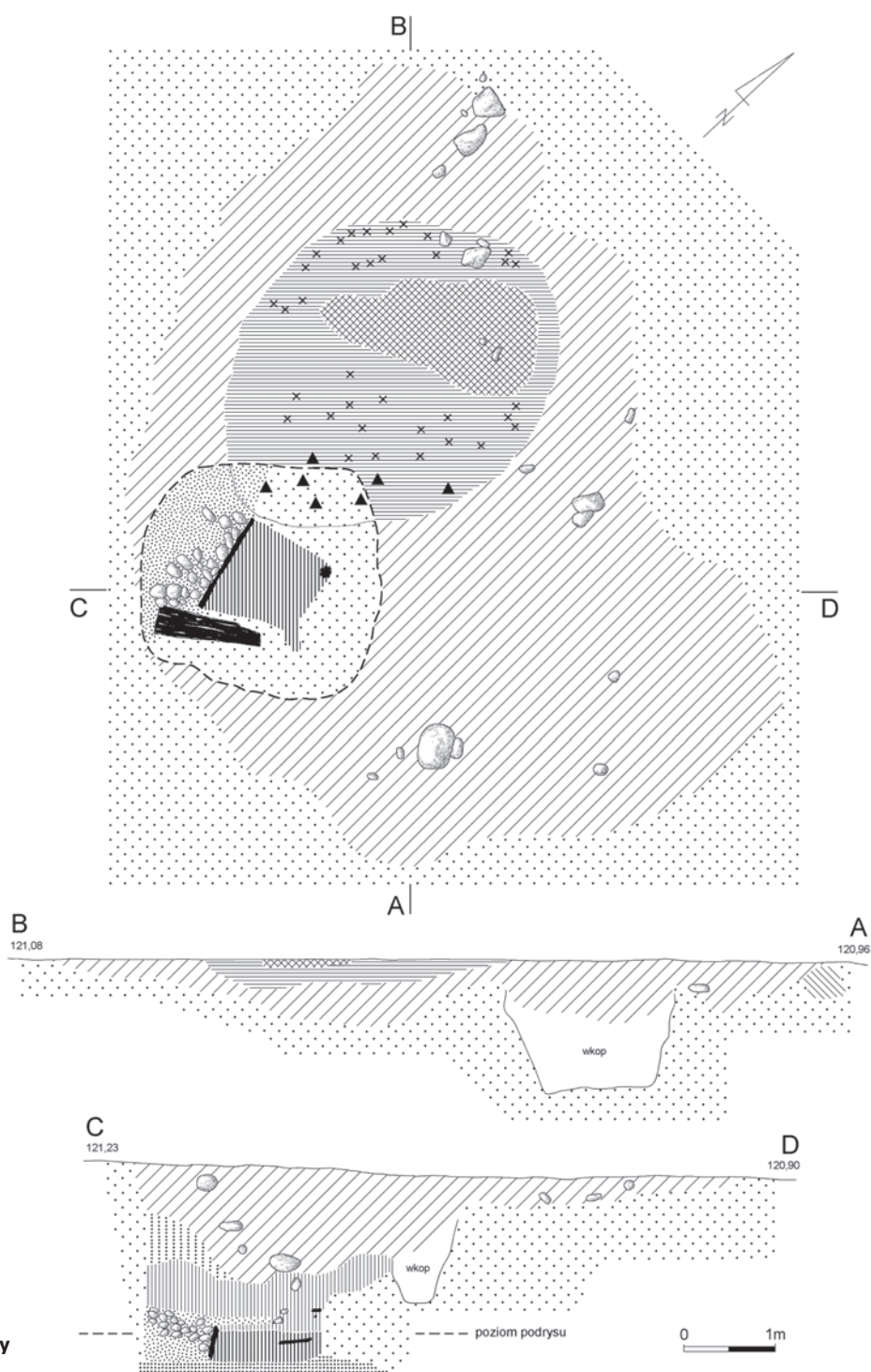

Ryc. 4. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój oszalowanej podstawy nasypu i jego bezpośredniego otoczenia (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik).

Legenda do ryc. 4, 7, 9, 11: 1 – brunatna próchnica z piaskiem; 2 – szarobrunatna próchnica; 3 – ciemnobrunatna próchnica z piaskiem; 4 – czarna próchnica; 5 – czarna próchnica torfiasta; 6 – glina; 7 – glina z piaskiem; 8 – jasnoszary piasek z próchnicą; 9 – żółty piasek; 10 – szary piasek; 11 – żółtoszary piasek; 12 – jasnobrunatny piasek z próchnicą; 13 – polepa; 14 – fragmenty drewna; 15 – fragmenty naczyń glinianych; 16 – węgle drzewne; 17 – fragmenty cegieł (gruz ceglany); 18 – kamienie (opr. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Fig. 4. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. View and section of the foundation of the embankment with planking and its direct surroundings (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Pomorzanki site no. 4, Gostynin County, Mazovian Voivodeship. Legend to drawings 4-7: 1 – brown humus with sand; 2 – grey brown humus; 3 – dark brown humus with sand; 4 – dark humus; 5 – dark peaty humus; 6 – clay; 7 – clay with sand; 8 – light grey sand with humus; 9 – yellow sand; 10 – grey sand; 11 – yellow-grey sand; 12 – light brown sand with humus; 13 – pugging; 14 – fragments of wood; 15 – fragments of clay vessels; 16 – wood coals; 17 – fragments of bricks (crushed brick); 18 – stones (prepared by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 7. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój obiektu 6 (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Fig. 7. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. View and cross-section of the object 6 (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 8. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Obiekt 599. Kamienne i ceglane bruki wnętrza budynku oraz centralnie usytuowany fundament komina (fot. IAiE PAN, Łódź)

Ryc. 8. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Object 599. Stone and brick pavement of the building interior and the centrally situated chimney foundation (photo IAiE PAN, Łódź)

kilkanaście lat temu przez właściciela działki (Ryc. 4, 5). Całkowicie zniszczone zostały wówczas wyższe partie kopca, zachowała się jedynie dolna część nasypu - piaszczysto-gliniaste jądro oszalowane szerokimi deskami dębowymi, poziomo ułożonymi, łączonymi na zakładkę, zablokowanymi od zewnątrz palami dębowymi (Ryc. 6). Nasyp miał zarys prostokąta o wymiarach 16 na 18 m. Pierwotnie otaczała go mokra fosa o szerokości od 5 do 8 m o brzegach również umocnionych dębowymi, poziomymi dranicami, zablokowanymi kołkami. W centralnej części północno-wschodniego boku nasypu odkryto ślady pomostu pierwotnie przerzuconego ponad fosą. Przy przyczółku pomostu odsłonięto kilkumetrową groblę. Być może była ona fragmentem drogi biegnącej tuż obok odkrytego założenia, od wschodu, w przybliżeniu w linii północ-południe, ku przeprawie przez Skrwę. Niestety w wyniku wspomnianego wyżej zniwelowania przez właściciela gruntu górnych partii kopca zniszczone zostały warstwy kulturowe z okresu jego funkcjonowania. Ruchomy materiał zabytkowy, znaleziony podczas badań (głównie ułamki ceramiki) na złożu wtórnym (humus, zasypiska fosy), datowano ogólnie na późne średniowiecze. Wyniki analizy dendrochronologicznej kilkudziesięciu próbek pobranych z oszalowania, wskazują, że nasyp i jego umocnienie wykonano ok. 1386-7 roku. Analizy dendrochronologiczne próbek drewna ze stanowiska Pomorzanki 4 wykonał T. Ważny z Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

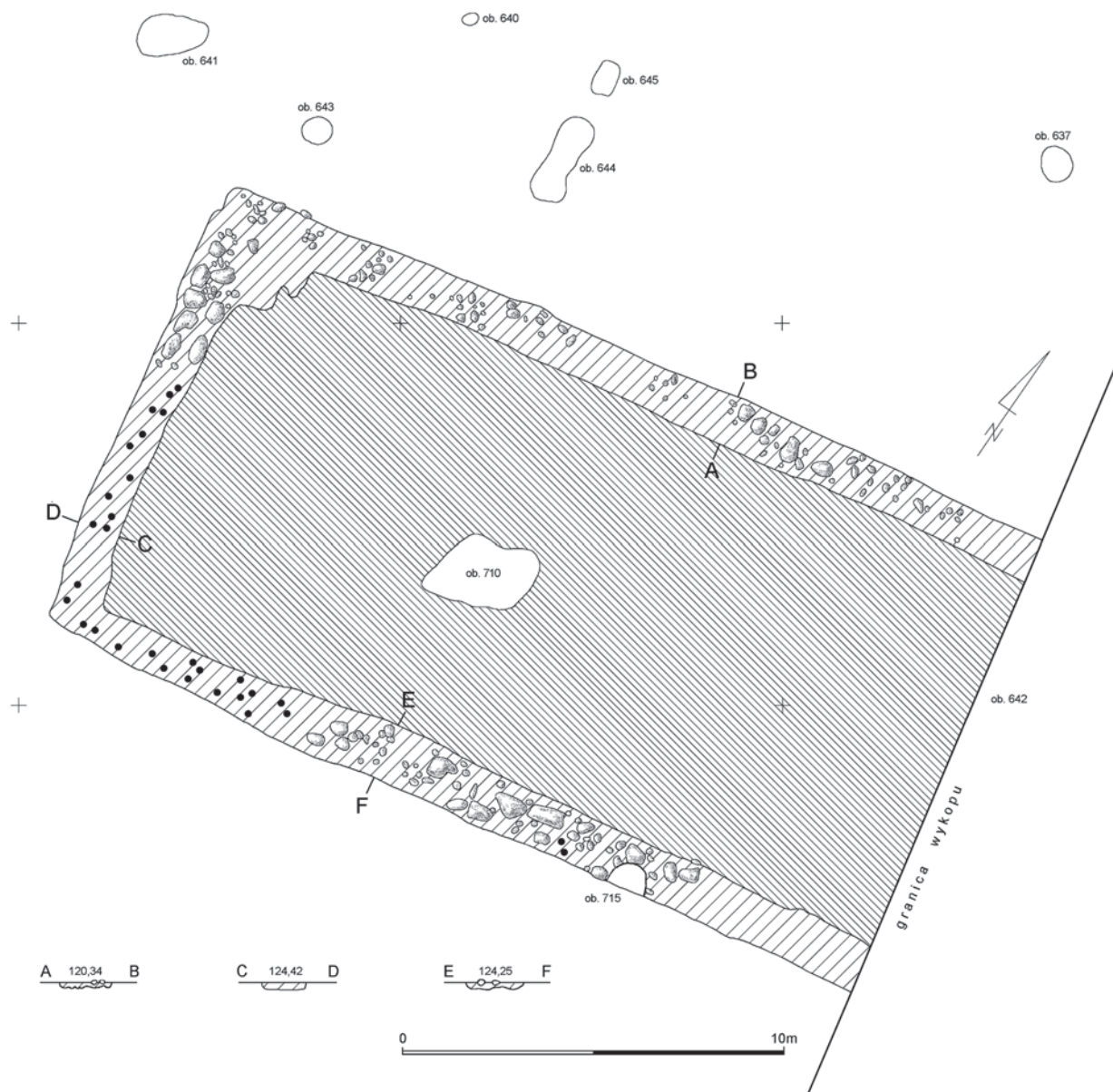
Na pozostałej części badanej powierzchni stanowiska odkryto jedynie 2 obiekty – paleniska (obiekty: 39, 90) datowane na późne średniowiecze. Zawartością

wyróżnił się obiekt 90. W tym nieregularnym w zarysie i przekroju palenisku o wymiarach 2 na 2,8 m znaleziono oprócz licznych ułamków ceramiki żelazny kord, grot bełtu, przęślik i kości dzikich zwierząt.

Natomiast na złożu wtórnym, szczególnie na powierzchni arów nieodległych od nasypu oraz w niektórych obiektach nowożytnych na nich odkrytych znaleziono ułamki ceramiki późnośredniowiecznej oraz kilkanaście zabytków żelaznych, datowanych na schyłek XIV i XV w., m.in. pugań talerzowy, strzeżenie, kilka ostróg, grot bełtów. Nie można wykluczyć, iż zabytki te należy z budowlą na nasypie. Być może zrealizowane przed laty jego zniszczenie poprzez splantowanie doprowadziło do przesunięcia zabytków na sąsiednie ary.

■ OKRES NOWOŻYTNY

Najliczniejszą grupę datowanych obiektów odkrytych na stanowisku Pomorzanki 4 stanowią pochodzące z okresu od XVI do XIX w. Kilka z nich to relikty zabudowy zarówno mieszkalnej, jak i gospodarczej. Przykładami pozostałości budynków mieszkalnych są obiekty 6 i 599. Obiekt 6 był jamą o nieregularnym zarysie, mającą piaszczysto-gliniaste wypełnienie ze spalenizną, kamieniami i resztkami drewna w przegłębieniu w części południowo-zachodniej (Ryc. 7). Przegłębienie to było zapewne pozostałością piwniczki. Analiza dendrochronologiczna znalezionych szczątków drewna wykazała, iż piwniczka funkcjonowała po roku 1633. W obiekcie 599 odkryto natomiast kamienne i ceglane bruki wnętrza budynku oraz centralnie usytuowany fundament komina wykonany z cegieł połączonych gliną (Ryc. 8). Sam budynek o szerokości 9,5 m, wzniesiono

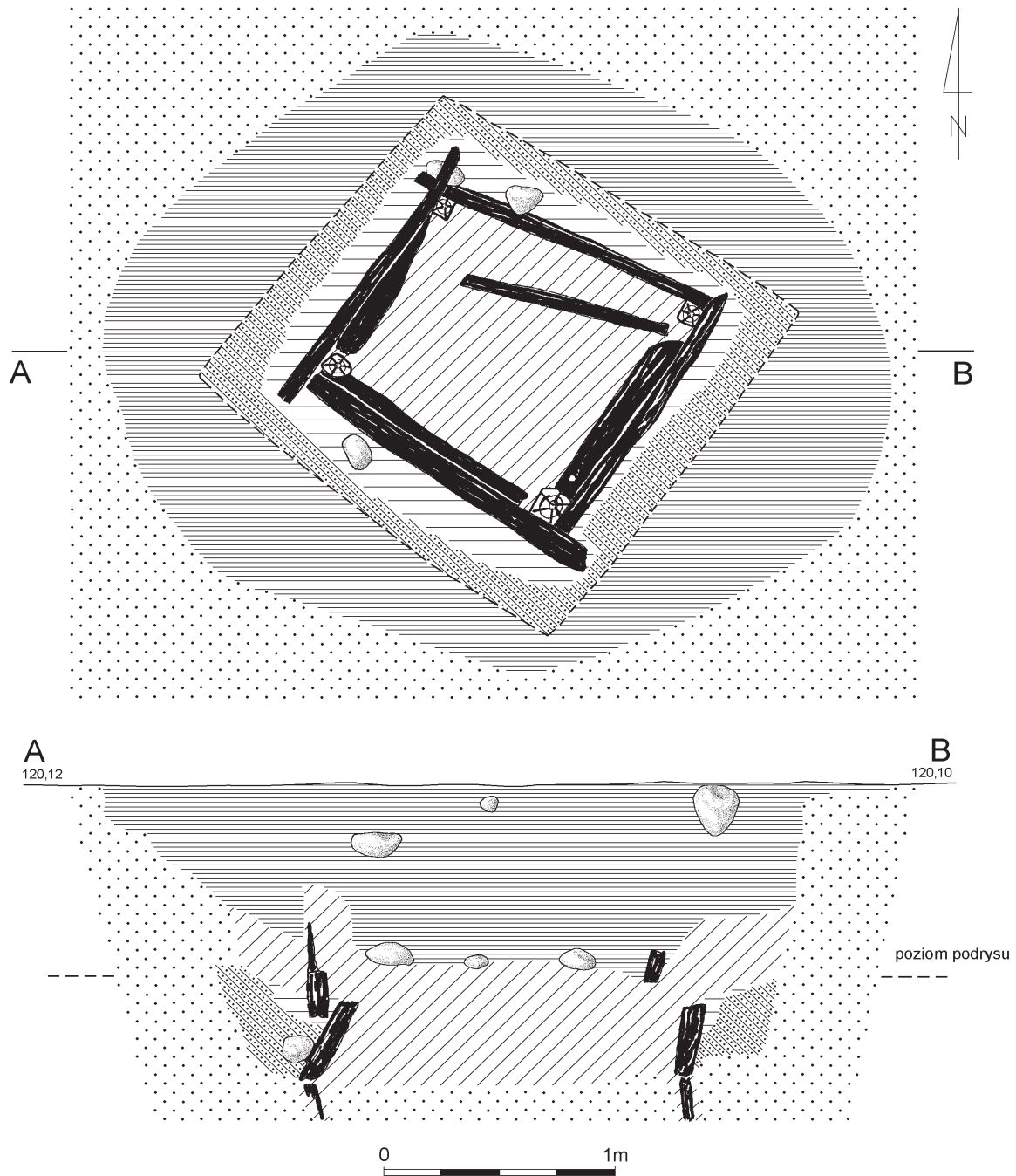
Ryc. 9. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Rzut obiektu 642 (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 9. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. View of object 642 (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 10. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Obiekt 642. Kamienny fundament budynku gospodarczego (fot. IAiE PAN, Łódź)

Ryc. 10. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Object 642. Stone foundation of the utility building (photo IAiE PAN, Łódź)

Ryc. 11. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój studni w obiekcie 588 (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 11. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. View and section of the well in the object 588 (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

zapewne z drewna. Świadczą o tym pozostałości drewnianej podwaliny jednej ze ścian oraz słupów. Zbudowano go najprawdopodobniej na początku XIX w.

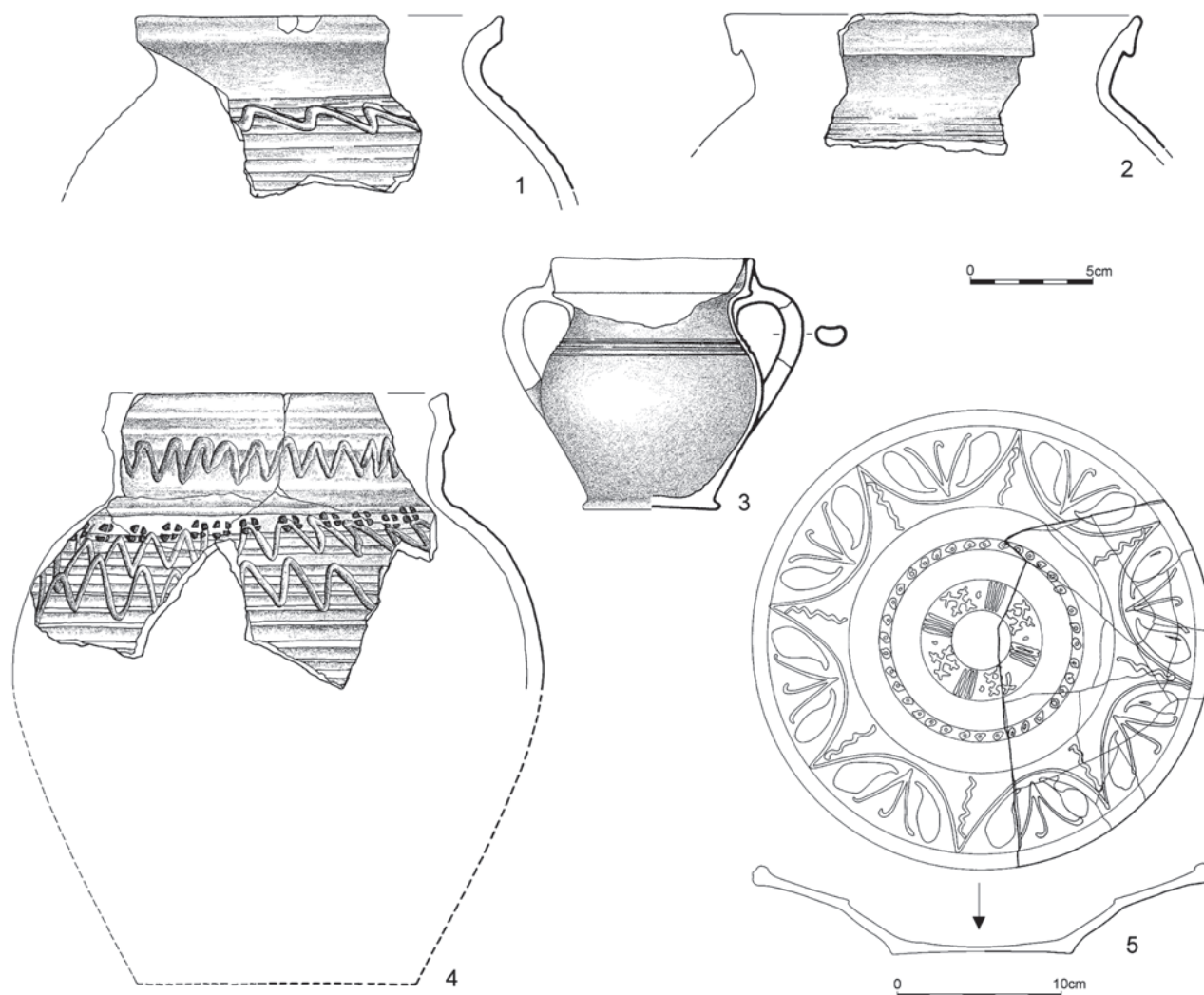
Budynkiem gospodarczym (stodołą) była drewniana konstrukcja wzniesiona na kamiennym fundamencie o prostokątnym kształcie i wymiarach 13 na 23 m (obiekt 642) (Ryc. 9, 10). Wskazuje na to brak śladów warstwy kulturowej oraz znikoma ilość zabytków ruchomych.

Na stanowisku odkryto również studnię (ob. 588) (Ryc. 11). Wykonano ją na planie kwadratu o bokach 1,2 m z dranic dębowych zablokowanych palami. Znalezione w niej material zabytkowy datuje ją ogólnie na czasy nowożytnie.

Pozostałe obiekty ogólnie datowane na czasy nowożytnie to nieregularne jamy, zapewne śmietniskowe oraz paleniska, dolki postłupowe i cztery rowy.

Znaczna liczba obiektów występujących szczególnie w centralnej i południowej części wykopu wskazuje na intensywność tutejszego osadnictwa nowożytnego. Ślady te interpretować należy jako pozostałości wielozagrodowej wsi.

Ryc. 12. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Wybór zabytków (rys. E. Wtorkiewicz-Marosik)

Ryc. 12. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Selection of archaeological objects (drawing by E. Wtorkiewicz-Marosik)

Obecność w obiektach nowożytnych licznych przedmiotów metalowych, wyrobów szklanych, dobrej jakości ceramiki, ornamentowanych kafli piecowych dowodzi pewnej zamożności mieszkańców (Ryc. 12, 13).

■ WNIOSKI

Szerokopłaszczyznowe badania, w wyniku których przebadano obszar o łącznej powierzchni 1,9 ha, dostarczyły informacji pozwalających odtworzyć dzieje tutejszego osadnictwa.

Bardzo skromne pradziejowe ślady obecności człowieka na badanym terenie pozwalają jedynie na stwierdzenie, że osadnicy pojawiali się tu kilkakrotnie: na początku i u schyłku epoki brązu i w okresie lateńskim. Skala ich działań była jednak niewielka. Od okresu lateńskiego aż do późnego średniowiecza teren był niezamieszkały, zapewne zalesiony.

Ryc. 13. Pomorzanki, stan. 4, gm. Gostynin, woj. mazowieckie. Fragment naczynia (fot. IAiE PAN, Łódź)

Ryc. 13. Pomorzanki, site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship. Fragment of a vessel (photo IAiE PAN, Łódź)

W drugiej połowie XIV w. wzniesiono tu budowlę ulokowaną na nasypie otoczonym fosą. Nie możemy ustalić jej wielkość, kształtu i konstrukcji. Z pewnością jednak było to założenie obronne, punkt centralny tworzonej nowej strefy zasiedlenia, może osłaniające miejsce przeprawy przez Skrwę. Wokół niego formowała się strefa osadnicza przekształcona na początku czasów nowożytnych w wielozagrodową wieś, funkcjonującą do okresu rozparcelowywania i scalania własności ziemskiej w XIX w. Materiał ruchomy występujący w zasypiskach większości obiektów wskazuje, iż zapewne na początku XIX w. wykonano zabieg agrotechniczny, analogiczny jak w sąsiednich Pomorzankach. Materiał kompostowo-śmietniskowy rozwieziony został na powierzchni zajętej wcześniej przez istniejącą tu kilka wieków wieś.

Ustalenia czasu początków średniowiecznego osadnictwa na tym terenie są wyjątkowo zbieżne z wynikami badań stanowisk Pomorzany 1 i 2, znajdujących się od stanowiska Pomorzanki 4 zaledwie o 150 metrów na północ, po drugiej stronie rzeki Skrwy. Dowodzi to zaistnienia szeroko zaplanowanej akcji osadniczej. Ponieważ jednak stanowiska te mają odmienny charakter – w Pomorzankach była to obronna budowla na nasypie otoczonym fosą, punkt centralny lokalnej strefy osadniczej, natomiast w Pomorzankach siedziba pańska i folwark – uznać je należy za przykłady różnorodności sposobów realizacji wyjątkowego zadania, jakim było wkroczenie osadnictwa w nową, dotąd puszczańską strefę pogranicza Kujaw i Mazowsza.

Summary

Witold Świątosławski

Report on archaeological rescue excavations of the Pomorzanki site 4, Gostynin commune, mazowieckie voivodeship, in the years 2004-2005

Archaeological rescue work at Pomorzanki site 4, Gostynin commune, Gostynin county, mazowieckie voivodeship, was carried out in the years 2004-2005. Examination of the total area of 187 ares resulted in the uncovering of 818 objects, of which only approximately 20% contained historic material that made it possible to date them to the Bronze Age, the La Tène period, the late Middle Ages and modern times.

A very small number of traces of human presence in primeval times in the area under examination only allow us to ascertain that settlers appeared there several times: at the beginning and at the end of the Bronze Age and in the La Tène period. However, the scale of their activity was small. From the La Tène period until the late Middle Ages, this area was uninhabited and presumably covered by forest.

In the second half of the 14th century, a building structure was erected here on the embankment surrounded by a moat. The only thing that has survived is the bottom part of the embankment – a sandy & clay core covered with wide oak planks, which were laid horizontally, connected with overlaps and blocked with oak piles from the outside. The embankment had a rectangular shape with dimensions 16 m × 18 m. It was originally surrounded by a 5-8 m wide wet moat whose banks were also reinforced with horizontal oak laths blocked with pegs. In the central part of the north-eastern side of the embankment, traces of a bridge that was originally suspended over the moat were discovered. This was a defence structure forming the central point of a new settlement zone being created, which was probably supposed to protect the place of crossing of the Skrwa stream. Around this point a settlement zone was being formed, which was transformed into a multi-farmstead village at the beginning of modern times and existed until the 19th century.

■